

İSLAM TÜRKAY'IN "TÜRK OĞLU TÜRKEM MEN" BAŞLIKLİ ŞİİRİNİN ORHUN YAZITLARI İLE METİNLERARASILIK BAĞLAMINDA İNCELENMESİ

İsmail ÇOBAN*

Geliş Tarihi: Kasım, 2017

Kabul Tarihi: Aralık, 2017

Öz

Düşüncelerin, duyguların işlenmesi sonucunda yazınsal olarak karşımıza çıkan metinler aslında birbirinin devamı niteliğinde, birbirinden izler taşıyan, ortaklıklar barındıran ürünlerdir. Türk yazı dili içerisinde ayrı bir yere ve öneme sahip olan Orhun Yazıtları da içerdikleri kültürel öğeler ile Türk Dünyası'nda pek çok şaire ve yazara ilham kaynağı olmuşlardır.

Azerbaycan coğrafyasının yetiştirdiği önemli şairlerden biri olan İslam TÜRKAY da Orhun Yazıtları'ndan ve eski Türk yaşayış ve inanışından beslenen şairler arasında yer almaktadır. Şairin *Eşgim Menim Dar Ağacım* adlı eserinde yer alan "Türk Oğlu Türkem Men" başlıklı şiirde bunu açıkça görmek mümkündür.

Bu yazıda "Türk Oğlu Türkem Men" başlıklı şiir ile Orhun Yazıtları arasındaki metinlerarasılık bağını ortaya çıkarmak amacıyla her iki metin karşılaştırmalı olarak incelenmiş; metinlerdeki ortak öğeler (yaratılış, yaşayış ve inanış, töre, tarihî ve kültürel bağlar, toprağa, suya, vatana, devlete ve millete önem verme, atalar kültü, Türklük gurur ve şuur, birlik ve bütünlük...) tespit edilmiştir.

Anahtar Sözcükler: Orhun Yazıtları, İslam Türkay, "Türk Oğlu Türkem Men" başlıklı şiir, metinlerarasılık, ilişki.

THE EXAMINATION OF INTERTEXTUALITY BETWEEN İSLAM TÜRKAY'S POEM ENTITLED "TÜRK OĞLU TÜRKEM MEN" AND THE ORKHON INSCRIPTIONS

The texts that literally come out as a result of processing thoughts and feelings, are in fact the products of continuation of each other and have traces and similarities. The Orkhon Inscriptions, which have an importance in Turkish writing language, have also become a source of inspiration for many poets and writers in the Turkish world with the cultural items they contain.

One of the most important poets of Azerbaijani geography İslam Türkay is also among the poets are fed from the Orkhon Inscriptions and old Turkish life and beliefs. It is possible to see this clearly in the poem entitled "Türk Oğlu Türkem Men" which is included in the work of the poet 'Eşgim Menim Dar Ağacım'.

In this article, both texts are examined comparatively in order to reveal the intertextuality between the poem entitled "Türk Oğlu Türkem Men" and the Orkhon Inscriptions. The common elements (creation, life and belief, customs, historical and cultural ties, valuing the water, land, patriarchy, state

* Arş. Gör.; Atatürk Üniversitesi, K. K. Eğitim Fakültesi, Türkçe Eğitimi ABD, smcoban@gmail.com.

and nation, ancestry, Turkish pride and consciousness, unity and integrity) have been identified.

Keywords: The Orkhon Inscriptions, İslam Türkay, the poem entitled Türk Oğlu Türkem Men, intertextuality, relation.

Ø. Giriş:

Sanatçısı, yazarı tarafından oluşturulan her metin kendinden önceki metinlerden birtakım izler taşır. Yeni bir metnin önceki metinlerle olan bağı yadsınamaz bir gerçektir. Bazı metinlerde ise bu durumla daha fazla karşılaşılmaktadır. Aynı kültür çerçevesi içerisinde kaleme alınan metinlerin de birbirinden izler taşıması bununla ilgilidir. Okuyucunun ilgisini, dikkatini bu tarz ortaklıklarla yakalamak isteyen yazar bu yola başvurur. İşte bu durum da metinlerarasılık kavramını karşımıza çıkarmaktadır.

Dilbilimdeki kazanımlar iletişim dizgelerinin incelenmesinde; edebiyat, reklam, film incelemelerinde kullanılarak metin kurgularının, edebiyat dizgelerinin, kurgusal metinlerin incelenmesini sağlamıştır. Çağlar boyunca geçerliliğini yitirmemiş metinlerin özellikleri ortaya çıkarılmıştır. Basit gibi gözükten metinlerin yineledikleri konular nelerdi? gibi sorular üzerinde durulmaya başlanmıştır (Erkman Akerson, 2005: 79).

Bakhtin'in söyleşimcilik (dialogisme) kuramı, 1960-1970 yılları arasında Julia Kristeva tarafından Fransız yazınına -metinlerarasılık- olarak tanıtılmış ve Batı eleştirisine kazandırılmıştır. Kristeva, Bakhtin'in öne sürdüğü sözcelerın kendinden önceki sözcelere gönderme yaptığı ilkesinden yola çıkarak söylemin ve metnin konumu arasında bir koşutluk kurarak metnin de her zaman öteki metinlerle kesiştiği yerde bulunduğu ilkesini benimsemektedir (Şengül, 2012: 45).

“Kristeva'nın ortaya attığı ve 1960'lı yılların sonlarından başlayarak yazınsal çözümlerın artık zorunlu bir aşaması olarak görülen metinlerarasılık, kabaca iki ya da daha çok metin arasında bir alışveriş, bir tür konuşma ya da söyleme biçimi olarak anlaşılmalıdır” (Aktulum, 1999: 17). Başka bir ifadeyle, ne kadar özgünlük iddiası taşırsa taşısin, yazılı edebiyat eserleri üretildikleri toplumun kültür birikimlerinden etkilenirler. Eseri oluşturan şair ve yazarların beslendikleri kültür ortamları, yeni üretilen eserlerde de eski eserlerden izler bulunmasına zemin hazırlar (Durbilmez, 2015: 168). Bu durum kaleme alınmış metinlerin arasında yüzyıllarla ifade edilebilecek kadar zaman farkı olmasına rağmen sıkı bir bağ kurulmasını sağlamaktadır. “Her metin alıntılamalardan oluşan bir mozaiktir. Her metin bir başka metinden oluşma, onun transformasyona uğramasıdır” (Kristeva, 1972'den aktaran Ekiz, 2007: 124). Metinlerarasılıkta orijinal bir yapıt yoktur. Her yapıt daha önceki yapıtların toplamıdır. Yapıtların algılanması ve okunmasında, okuyucu da birebir işlev üstlenmektedir.

Hiçbir metin bitmiş, sonlandırılmış bir ürün değildir, her metin başka metinlerle bağlantıdadır. Başka metinlerin üretilmesinde önemli işlevler üstlenmeye devam etmektedir (Bars, 2013: 183).

“Metinler esas olarak kültürel nesnelere gibi alınmalıdır” (Bauman, 2009: 250). Yazarın metnini oluştururken metni içerisinde ait olduğu kültüre ait unsurlara da yer vermesi gerekmektedir. “Her metin eski ve çevre metinlerin yeni bir dokusudur, yeni bir kurgusudur. Bu da her metnin varoluş koşulu olan metinlerarası ilişkileri ortaya çıkarır” (Rifat, 2005: 143).

“Bir edebî metni tam ve eksiksiz anlayıp yorumlamak istiyorsak tüm bu bilgilerle beraber o metne metinlerarası bir bakış açısıyla yaklaşmamız gerekecektir. Çünkü her metin, kendinden önce oluşturulmuş metinlerle, atasözleriyle, vecizelerle, şarkılarla, türkülerle, şiirlerle, resimlerle, heykellerle ya da herhangi bir sanat eseriyle ilgili ve alakalıdır” (Şahin, 2014: 187). Anlamlandırma işlemi sırasında okur için en büyük güçlük; metinlerin bünyesinde salt alıntıyı barındırmayıp zengin bir kültürel gönderme içermesidir. Çünkü metinlerarasılık sadece metni yıkmaya değil; aynı zamanda yeniden kurmadır (Aktulum, 2004: 134).

Orhun Yazıtları da Türk yazı dilinin takip edilebilen dönemlerinin en sağlam yazın ürünleridir. Türk kültürüne dair unsurları içerdikleri metin sayesinde yüzyıllar sonrasına aktarabilmişlerdir. “Köktürklerin Türk kültür tarihine sağlamış oldukları en büyük katkı Türkçenin bilinen en eski yazılı metinlerine sahip olmalarıdır. 1825’ten beri Türkçenin en eski yazı dili olarak bilinen *Kutadgu Bilig*’in yerini alan Orhun Yazıtları, Türk yazı dilinin tarihini 337 yıl geriye götürmüştür” (Ercilasun, 2004). Bugün Türk yazı dilinin örneklerinden olan Yenisey Yazıtları 5. ve 9. yüzyıllar arasına tarihlendirilmektedir. Ancak bu yazıtların mezar taşı özelliği taşımaları ve ölen kişinin ardından veya ölen kişi tarafından yazılmış kısa şiir özellikleri göstermesi sebebiyle Türk yazı dilinin en eski ve güçlü yazılı anlatım örnekleri olarak Orhun Yazıtları kabul edilmektedir (Alyılmaz, 2007).

Türk yaşayışının, inanışının ve dehasının ürünü olan Orhun Yazıtları’nın, Türk dilinin tarihlendirilmesi söz konusu olduğunda Türk dilinin en eski eserleri olarak adlandırılması doğru bir tutum değildir. Çünkü yazıtlarda kullanılan vecize, deyim, atasözü gibi kalıplaşmış dil öğelerinin edebî bir şekilde kullanılmış olması bu dilin 2-3 bin yıllık geçmişe sahip olmasını gerektirir (Alyılmaz, 2005). Türk dili, yazıtların ait olduğu 7.-8. yüzyıldan çok daha gerilere giden, o dönemde de gelişmiş ve yazı dili niteliği kazanmış bir dildir (Aksan, 2014: 21).

Yenisey, Orhun ve Uygur Türkçeleri üzerinde yapılan bu nitelikteki bazı çalışmalar, araştırmacıları, Türkçenin VIII. yüzyılda sanatlı, edebî bir dil seviyesine ulaştığı, incelenen belgelerin ve sıralanan özelliklerin, bu dili o yüzyıldan daha 2000 yıl öncesine kadar götürebilecek bir dilin belgeleri niteliğini taşıdığı görüşüne ulaştırmıştır (Korkmaz, 1994).

“Çinliler, bozkırda göçebe hayatı yaşayan komşu kavimler ve bilhassa Türklerin yaşayış tarzına ve bozkırda cereyan eden muhtelif hadiselerle karşı büyük alaka duymuşlardır. Çin annalleri adı verilen resmî Çin vakayinamelerinde, Türklerin muhtelif saha ve devirlerdeki yaşayış tarzları, siyasetleri ve kurdukları devletler, siyasi teşekküller hakkında bol malumat bulunmaktadır” (Tekin, 1988: 359).

“Hayatın konargöçerliğe dayalı bir şekilde devam ettiği döneme rast gelen Köktürk Döneminde yönetimden, orduya, yaşayış biçimine, dine, ticarete kadar şekillenmiş bir sosyal hayat mevcuttur” (Çoban, 2013: 40). Bu sosyal hayatın gerektirdiği öğelere de Orhun Yazıtları’nda sıkça yer verilmiştir. Orhun Yazıtları Köl Tigin Yazıtı, Bilge Kağan Yazıtı ve Bilge Tonyukuk Yazıtları olmak üzere üç yazıt için kullanılan genel ifadedir.

Köl Tigin’in ölümünden sonra ağabeyi Bilge Kağan 732 yılında kardeşinin adına bir yazıt diktirmiştir. Yazıtın dört cephesi vardır ve kaplumbağa şeklindeki bir kaidenin üzerine oturtulmuştur. Yazıtın doğu yüzünde 40, güney ve kuzey yüzlerinde 13’er satır olmak üzere toplam 66 satır Köktürk harfli Türkçe metin bulunmaktadır. Yazıtın batı yüzünde ise Çince metne yer verilmiştir. Ayrıca yazıtın kuzeydoğu, güneydoğu, güneybatı yüzlerinde de Köktürk harfli Türkçe küçük yazıtlar bulunmaktadır (Alyılmaz, 1996).

Bilge Kağan Yazıtı, Türk tarihi, Türk dili, Türk edebiyatı, Türk kültür ve medeniyeti açısından ayrı bir yeri ve önemi vardır. Dört cephesi olan yazıtın doğu yüzünde 41, kuzey ve güney yüzlerinde 15’er satır Köktürk harfli Türkçe metin bulunmaktadır (Alyılmaz, 2005). Bilge Tonyukuk Yazıtları’nın birincisinde 35; ikincisinde 27 satır (yukarıdan aşağıya doğru yazılmış) Köktürk harfli Türkçe metin bulunmaktadır (Alyılmaz, 2005).

Metinlerarasılık ve Orhun Yazıtları hakkındaki bu bilgilerden sonra Azerbaycanlı Türk şair İslam TÜRKEY’in hayatı, eserleri, onun *Eşgim Menim Dar Ağacım* adlı kitabında yer alan “Türkoğlu Türkem Men” adlı şiiri ve bu şiirin Orhun Yazıtları ile metinlerarasılık bağlamında incelenmesi yerinde olacaktır:

1. İslam TÜRKEY (Ehed İslam HEFTİKOĞLU)¹:

Asıl adı Ehed İslam HEFTİKOĞLU olan ancak İslam TÜRKEY adını kullanan şair, 7 Kasım 1950 tarihinde Azerbaycan Cumhuriyeti’nin Kazak bölgesinin Demirciler köyünde çiftçi bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelir.

¹ Şairin öz geçmişi ile ilgili bilgiler Temur EHMEDOV tarafından hazırlanan *Azerbaycan Yazıtları Ensiklopedik Me’lumat Kitabı* adlı eserden ve şairin kendi verdiği bilgilerden yararlanılarak hazırlanmıştır (Ehmedov, 1995: 238). Öz geçmişi hakkındaki bilgileri paylaşan İslam TÜRKEY’a ve bu makaleyi hazırlamama vesile olan Prof. Dr. Cengiz ALYILMAZ’a teşekkür ederim. Şairin öz geçmişi hakkında ayrıca bk. http://azerbaycanedebiyati.com/index.php/sayfa/detay/islam_turkey

TÜRKAY, ilk ve ortaokulu köyünde tamamlar.

İslam TÜRKAY, 1966'da Sumgayıt İnşaat İdaresinde ve 1971'de Kimya fabrikasında çalışır.

TÜRKAY, Azerbaycan Devlet Üniversitesi Gazetecilik Fakültesinde 1972-1977 yılları arasında yükseköğrenim görür; 1977 yılında buradan mezun olur.

1978-1983 yılları arasında Yazıcı neşriyatında çalışan şair, burada sırasıyla korrektör şubesinde redaktör yardımcısı; şiir şubesinde redaktör ve 2000 yılında ise Mövge gazetesinde redaktör olarak görev alır.

Edebî hayatına 1970'li yıllarda başlayan TÜRKAY'ın ilk şiiri Gece Lövhesi, 1979 yılında Sosyalist Sumgayıtı gazetesinde yayınlanır.

İslam TÜRKAY² profesyonel anlamda tercüme işiyle uğraşmaktadır. Onun Rusçadan, Türkiye Türkçesinden ve bazı Batı dillerinden Azerbaycan Türkçesi'ne tercüme yapılmıştır.

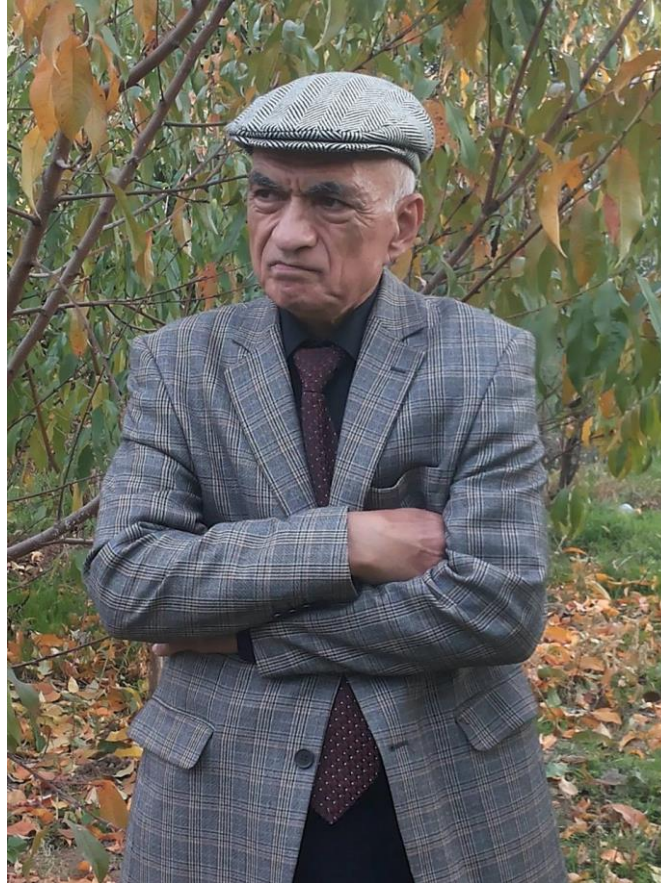

Foto 1: İslam TÜRKAY'ın, köyünde, oğlu tarafından çekilen bir fotoğrafı

² Evli ve üç çocuk (Ayhan, Günhan, Mehmethan) babası olan TÜRKAY'ın üç de torunu (Turan, Ertoğrul, Abdullah) bulunmaktadır. TÜRKAY hâlen Bakü'de yaşamaktadır.

Aşk, sevdâ ve köy konulu şiirlerin yanında Türk tarihini ve Türk Dünyası'nı konu alan şiirler de yazan şairin eserleri Rus ve Ukrayna dillerine tercüme edilir; Özbek ve Kırgız Türkçelerine aktarılır. 1979'da Gazeteciler Birliğine, 1989'da Azerbaycan Yazarlar Birliğine üye olan şairin eserleri şunlardır:

- *Bir Gün Geler*, Bakü, 1981.
- *Herşeyi Tezeden Başlayam Gerek*, Bakü, 1985.
- *Arhada Hesret Var*, Bakü, 1986.
- *Eşgim Menim Dar Ağacım*, Bakü, 1991.
- *Seçilmiş Şerler*, Bakü, 2004.

2. İslam TÜRKAY'ın "Türk Oğlu Türkem Men" Başlıklı Şiiri:

İslam TÜRKAY'ın "Türk Oğlu Türkem Men" başlıklı şiiri, şairin *Eşgim Menim Dar Ağacım* adlı eserinde Bakü'de 1991 yılında yayınlanmıştır.

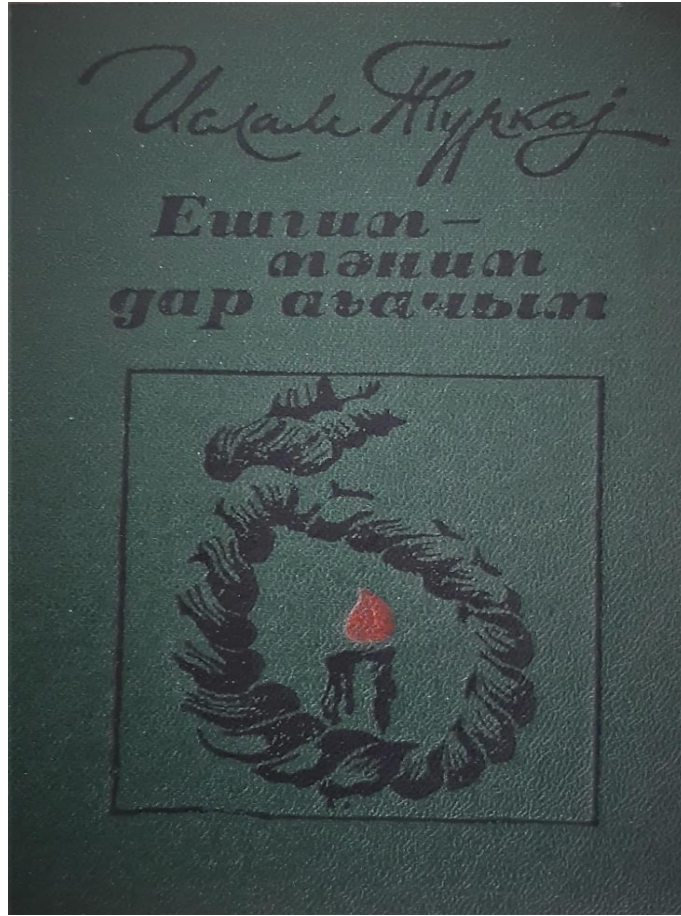

Foto 2: *Eşgim Menim Dar Ağacım* adlı eserin kapağının görüntüsü

İslam TÜRKAY'ın "Türk Oğlu Türkem Men" başlıklı şiiri, Türkiye'de ilk kez Cengiz ALYILMAZ'ın "Doğu Türkistan" başlıklı makalesinde Türk Dünyası'nın mevcut durumunu (parçalanmış hâlini) anlatmak için kullanılmıştır (Alyılmaz, 1997: 157-193)³.

Şiirin tamamı şöyledir:

Türk Oğlu Türkem Men

Salam, ey mangurt gardaşlar,

Goyunlaşmış

Gurd gardaşlar.

Atın cılgı papağları

Gulag asın bir an barı:

Göyden gelib eslim soyum:

Menem,

Türk oğlu Türkem men!

Güneş - mayam, bulud - suyum,

Menem,

Türk oğlu Türkem men!

Atam - Tanrı, anam - Bozgurd,

Min adım var, yerim - min yurd...

Tatar, Türkmen, Gırgız, Başgırd:

Menem,

Türk oğlu Türkem men!

Süreyinden uzag olan,

Öz içinde yasag olan,

Teklenib yalguzag olan:

Menem,

Türk oğlu Türkem men!

Görmüşem her bir ağrını,

Sevmişem merdi - doğrunu.

"Menem" deyenin bağrını

Yaran Türk oğlu Türkem men!

Torpag bize veten - ana,

Düşübdür min bir dastana.

Gündoğandan - günbatana

Saran Türk oğlu Türkem men!

Gürbet bildim bu âlemi,

Sevdim onu üstad kimi.

Zamanı minib at kimi,

Yoran Türk oğlu Türkem men!

³ Cengiz ALYILMAZ, makalesinde şiirle ilgili herhangi bir inceleme ve açıklama yapmamış; yalnızca şiirin metnine yer vermiştir.

*Bir vaht arzuma çatmışdım,
Cengin daşını atmışdım.
Fil gulağında yatmışdım,
Duran Türk oğlu Türkem men!*

*Yadlaşıbdı bu kend, o kend
Altay, Tebriz, Kerkük, Derbend...
Param parça... böyle bend bend
Viran Türk oğlu Türkem men!*

*Salam, ey mangurt gardaşlar!
Goyunlaşan
Gurd gardaşlar!
Atın cılğı papağları
Tanıyın bu dostu, yarı.*

*Bölünse de bir elimiz,
Yaşayır Tanrı dilimiz!
Açag, açag gözümüzü,
Tanıyag öz özümüzü;
Deyek: Türk oğlu Türkem men! (Türkay, 1991: 41-42)*

3. “Türk Oğlu Türkem Men” Adlı Şiirin Metinlerarasılık Bağlamında İncelenmesi:

Araştırmada İslam TÜRKAY’ın *Eşgim Menim Dar Ağacım* adlı eserinde yer alan “Türk Oğlu Türkem Men” adlı şiiri ile kendinden yaklaşık 1200 yıl önce vücuda getirilmiş Orhun Yazıtları arasındaki ilişkinin metinlerarasılık bağlamında belirlenmesi amaçlanmıştır. Metinler incelenerek benzerlikler, ortaklıklar, aynı kültürel öğeler ve ifadeler tespit edilerek tasnif edilmiş; bu ortaklıklar üzerinde durulmuştur.

Şiir vericinin alıcıyı / hatibin muhatabını iletişim ortamına çekmek için kullandığı “selamlama” ile başlamaktadır.

*Salam, ey mangurt gardaşlar,
Goyunlaşmış
Gurd gardaşlar.
Atın cılğı papağları
Gulağ asın bir an barı:*

Bu satırlarla Orhun Yazıtları’nda yer alan Bilge Kağan’ın, Bilge Tonyukuk’un yazıtların başında kendilerini tanıttıkları cümleler arasında ilişki kurulabilir.

Şiirin başlangıcında yer alan, şairin sözlerinin dinlenilmesini istediği “gulağ as-” ifadesini Orhun Yazıtları’nda da yer alan Bilge Kağan’ın sözlerinin dinlenilmesini istediği cümlelerle ilişkilendirmek mümkündür:

t(e)ñgri t(e)g : t(e)ñgride : boım(i)ş : türik : bilge : k(a)ğ(a)ñ : bu ödke : ol(u)řt(u)m : ş(a)b(i)m(i)ñ : tük(e)ti : (e)şidg(i)l: (*Ben*) *Tanrı gibi (ve) Tanrıdan olmuş Türk Bilge Hakan, bu devirde (tahta) oturdum. Sözlerimi baştan sona işitin* KT G1, BK K1⁴ (Alyılmaz, 2005: 30; Tekin, 2014: 21).

toğuz oğ(u)z : b(e)gl(e)ri bođ(u)ñı : bu ş(a)b(i)m(i)n : (e)dgüti : (e)şid : k(a)t(i)ğdı : tiñğla: *Dokuz Oğuz beyleri (ve) halkı, bu sözlerimi iyice işitin (ve) sıkıca dinleyin* KT G2 (Alyılmaz, 2005: 30; Tekin, 2014: 21).

türik : b(e)gl(e)r : bođ(u)ñ : bunı : (e)şid(i)ñg: *Türk beyleri (ve) halkı, bunu işitin* KT G10, BK K8 (Alyılmaz, 2005: 31; Tekin, 2014: 23).

Şiirin bu bölümünü Orhun Yazıtları'ndaki söz dinlemeyen; Çin'e, Çin kültürüne yaklaşması, töresinden uzaklaşması, kağanına itaatsizliği sonucunda köle, cariyeye olanlar hakkındaki cümlelerle ilişkilendirebiliriz:

t(a)bg(a)ç : bođ(u)ñka : b(e)gl(i)k : urı oğlin : kul : boıı : (e)şil(i)k : qız oğlin : küñg boıı: (*Bu yüzden*) *Çin halkına, bey olmağa layık erkek evladı kul oldu, hanım olmaya layık kız evladı (da) cariyeye oldu* KT D7, BK D7, KT D24, BK D20 (Alyılmaz, 2005: 43; Tekin, 2014: 27).

(e)ls(i)r(e)m(i)ş : k(a)ğ(a)ñş(i)r(a)m(i)ş : bođ(u)ñ(u)ğ : küñg(e)dm(i)ş : kuul(a)dm(i)ş : bođ(u)ñ(u)ğ : türik : törüsün : ıçğ(i)ñm(i)ş : bođ(u)ñ(u)ğ : (e)çüm (a)pam : törüsünçe : ý(a)r(a)tm(i)ş : boşğurm(i)ş: *Devletsiz kalmış, hakansız kalmış halkı, cariyeye olmuş, kul olmuş halkı, Türk örf ve âdetlerini bırakmış halkı, atalarımın dedelerimin töresince (yeniden) yaratmış (ve) eğitmiş* KT D13, BK D 11-12 (Alyılmaz, 2005: 44; Tekin, 2014: 27).

özi : ý(a)ñg(i)ftı : k(a)ğ(a)ñı : ölti : bođ(u)ñı : küñg kuul : boıı: (*Buna rağmen*) *kendisi hata işledi. (Sonuç olarak) Azların hakanı öldü, halkı (da) kul köle oldu.* KT D20, BK D17 (Alyılmaz, 2005: 44; Tekin, 2014: 57).

Vericinin (İslam TÜRKAY'ın) alıcılarına “*Mankurt Gardaşlar*” şeklinde seslenmesi hedef kitlenin olumsuz / istenmeyen bir durumda olduklarına işaret etmektedir. Nitekim “mankurt” kavram işareti, “*soyu sopu, geçmişi unutturulmuş, kendi soy köküne yabancılaştırılmış, aptallaştırılmış, kimse*” anlamlarında önce Kırgız Türklerinin Manas Destanı'nda geçmiş (Useev, 2016: 203-223); sonra da Cengiz AYTAMATOV'un “*Gün Olur Asra Bedel*” adlı romanında kullanılan “ana mazmunlar”dan biri olarak yer almıştır:

Bir mankurt kim olduğunu, hangi soydan, hangi kabileden geldiğini, anasını, babasını, çocukluğunu bilmezmiş. İnsan olduğunun bile farkında değilmiş. Bilinci, benliği olmadığı için, efendisine büyük avantaj sağlarmış. Ağzı var, dili yok, itaatli bir hayvandan farksız, kaçmayı düşünmeyen, bu yüzden de hiç tehlike arz etmeyen bir köle imiş. Köle sahibi için en büyük tehlike, kölenin başkaldırması, kaçmasıdır. Ama mankurt isyanı, itaatsizliği düşünemeyen tek varlıkmiş. Efendisine köpek gibi sadık, onun sözünden asla çıkmayan, başkalarını dinlemeyen, karnını doyurmaktan

⁴ Orhun Yazıtları'nın metin ve yorumlu yazı çevirimleri için Alyılmaz, C. (2005). *Orhun Yazıtlarının Bugünkü Durumu*. Ankara: Kurmay; Tekin, T. (2003). *Orhon Yazıtları Kül Tigin, Bilge Kağan, Tunyukuk*. İstanbul: Yıldız; Tekin, T. (2014). *Orhon Yazıtları*. Ankara: Türk Dil Kurumu adlı eserlerden yararlanılmıştır.

başka bir şey düşünemeyen bir yaratık... En pis, en güç işleri, büyük sabır isteyen çekilmez işleri gık demeden yaparlarmış. Sarı-Özek'in ıssız, engin, kavurucu çöllerine ancak bir mankurt dayanabileceği için, buralarda deve sürülerini gütmeye işi onlara verilirmiş. Böyle yitlik yerlerde, bir mankurt birkaç kişiye bedelmış. Yanına yiyeceğini, içeceğini verince, kış demeden, yaz demeden, o ilkel hayata dönüşten dolayı sızlanmayı düşünmeden kalabilirmiş bozkırda. Onun için önemli olan tek şey efendisinin emirlerini yerine getirmiş” (Aytmatov, 2015, 144-145).

AYTMATOV, bu satırlarla mankurtlaştırılmış insan profilini anlatarak özgürlük ve bağımsızlık değerlerine dikkat çekmektedir. AYTMAOV'a göre tutsak insan, geçmiş, hafızası, bilinci ve doğal olarak geleceği elinden alınmış insan demektir. Bu sebeple hiçbir insan tutsaklığa ve köleliğe boyun eğmemelidir. Özgürlüğü ve bağımsızlığı için mücadele edecek bilince ve anlayışa sahip olmayan insan, zaten zerre kadar merhameti olmayan düşman tarafından mankurtlaştırılarak köleleştirilmiş demektir. Bu düşüncelerden yola çıkan AYTMAOV, Nayman Ana Efsanesi'yle özgürlük ve bağımsızlık değerinin önemini vurgulamak istemiştir (Şahin, 2017: 227-228).

İslam TÜRKAY'ın, tıpkı Cengiz AYTMAOV gibi mankurt tiplemesine dikkat çekmesi son derece anlamlıdır.

Ayrıca şiirin bu bölümünde bahsedilenleri yazıtlardaki ordu karşılaştırmalarında kullanılan kurt - koyun kavramlarıyla bağdaştırmak mümkündür:

ķ(a)ñg(ı)m ķ(a)ğ(a)ñ : süsi : böri t(e)g : (e)rm(i)ş : ý(a)ğısı : ķooný t(e)g (e)rm(i)ş:
Babam hakanın askerleri kurt gibi imiş, düşmanları (da) koyun gibi imiş KT D12, BK D11 (Alyılmaz, 2005: 44; Tekin, 2014: 27).

Göyden gelib eslim soyum:

Menem,

Türk oğlu Türkem men!

Güneş - mayam, bulud - suyum,

Menem,

Türk oğlu Türkem men!

Türklerin soyunun geldiği yerin / kaynağın anlatıldığı bu dizeler Orhun Yazıtları'nda (Köl Tigin ve Bilge Kağan Yazıtları'nda) giriş cümlesi mahiyetindeki Bilge Kağan'ın kendini tanıttığı şu cümlelerle ilişkilendirilebilir:

t(e)ñgri t(e)g : t(e)ñgride : ʙoım(ı)ş : türük : bilge : ķ(a)ğ(a)ñ: *(Ben) Tanrı gibi ve Tanrıdan olmuş Türk Bilge Hakan* KT G1, BK G13, BK D1, BK K1⁵ (Alyılmaz, 2005: 30; Tekin, 2014: 21).

⁵ Bilge Kağan Yazıtı'nın kuzey yüzündeki yazıt, son 7 satırı dışında, Köl Tigin Yazıtı'nın güney yüzündeki yazıt ile bir ve aynıdır. Anıtın doğu yüzündeki 2-24. satırlar da, ufak tefek bazı farklarla, Köl Tigin Yazıtı'nın doğu yüzündeki

üze kök : t(e)ñgri : (a)şra : ý(a)ğ(ı)z : y(e)r : kıl(ı)ntuğda : (e)kin (a)ra : kişi : oğlu
 : kıl(ı)nm(ı)ş : kişi : oğlınfa : üze : (e)çüm (a)pam : bum(ı)ñ k(a)ğ(a)ñ : işt(e)mi
 k(a)ğ(a)ñ : ol(u)rm(ı)ş : ol(u)r(u)p(a)ñ : türük : bođ(u)ñ(ı)ñg : ilin : törüsin : tuța :
 birm(i)ş : iti : birm(i)ş: *Üstte mavi gök (yüzü) altta (da) yağız yer yara-
 tıldığında, ikisinin arasında insan oğulları yaratılmış. İnsanoğullarının üzerine
 (de) atalarım dedelerim Bumin Hakan (ve) İstemi Hakan (hükümdar olarak) tahta
 oturmuş. Tahta oturarak, Türk halkının devletini (ve) yasalarını yönetivermiş,
 düzenleyivermişler.* KT D1, BK D2-3 (Alyılmaz, 2005: 43; Tekin, 2014: 25).

türük : bođ(u)ñ : ýooğ : bołm(a)zuñ : tiy(i)n : bođ(u)ñ : bołçuñ tiy(i)n : k(a)ñg(ı)m
 : ilt(e)r(i)ş k(a)ğ(a)ñ(ı)ğ : ög(ü)m : ilbilge k(a)tuñ(u)ğ : t(e)ñgri : töp(ü)sinfe :
 tuť(u)p : yüg(e)rü : kötürm(i)ş (e)r(i)ñç: *Türk halkı yok olmasın diye, halk olsun diye,
 babam İteriş Hakanı (ve) annem İbilge Hatunu göğün tepesinden tutup (daha)
 yükseğe kaldırmışlar muhakkak ki.* KT D11, BK D10 (Alyılmaz, 2005: 44; Tekin,
 2014: 27).

Türklerin inanış ve yaşayışında güneşin de ayrı bir yeri vardır. Şairin güneşi yaratılışının mayası olarak gördüğü ve kendini güneşten bir parça olarak kabul ettiği görülmektedir. Bu ifadeler yine şairin Türk kültüründen fazlasıyla beslendiğinin göstergesi durumundadır. Eski Türk folklorunda ay ve güneş farklı yönleri ile medeni kahramanlar, bacı-kardeş, anne-evlat gibi tasvir edilmiştir. Bu çeşitlilik Azerbaycan folklorunun farklı türlerinde: destan, efsane, rivayet vb. hayat bulmuştur (Elizade, 2008: 16). “Eski Türklerde görülen güneş, ay ve yıldız kültlerinin, Gök Tanrı kültüyle ilişkisi çok erken dönemlerde aranabilir. Nitekim Çin kaynaklarına göre, Hun hükümdarı her sabah çadırından çıkarak güneşi ve akşamları da ayı ululuyordu” (Çoruhlu, 2002: 22). “Türk düşüncesinde güneş her zaman birinci sırayı almıştır. Çünkü Türkler her çağda güneşli yerlerde yaşamışlardır. Çin ve Hindistan’da olduğu gibi gökleri bulutlarla kaplı değildi. İslamiyet ile diğer yabancı dinlerin girmedığı Şaman dualarında şöyle deniyordu: ‘Yiğitler, güneş ile ayın lütfu ile türemişlerdir’” (Ögel, 1995: 188, 191).

Türkler için yine önemli olan kavramlardan birisi de buluttur. Türklerin bulutlarla iyi ilişkiler içinde olduğu ve bulutları yönlendirme yeteneklerinin olduğu bilinmektedir. “Tabiattaki varlıkları bir şiir perdesi arasından görmek Türk mitoloji ve düşüncesinin en önemli bir özelliği idi. Bunun için Türkler bulutları konuşturur, yağmur ve dolu tanelerini bir insan gibi yarış ettirir, koşturur ve bütün bu olaylara sahne olan göğü de unutmaz ve göğe de analık ettirirlerdi” (Ögel, 1995: 267). Manas Destanında büyük Çin seferi rivayetinde Almanbet’in yağmur yağdırmak için bulutları afsunladığı zikredilmektedir (İnan, 1986: 164).

Atam - Tanrı, anam - Bozgurd,

Min adım var, yerim - min yurd...

1-30. satırlarla aynıdır (Tekin, 2014: 8). Bu sebeple küçük farklılıklar gösteren benzer örnekler için sadece bir yazıttaki örnek alınmış; diğer yazıttaki geçtiği yere de değinilmiştir.

Tatar, Türkmen, Gırgız, Başgırd:

Menem,

Türk oğlu Türkem men!

Şairin yine soyu ile ilgili bilgiler verdiği şiirin bu bölümü ile Orhun Yazıtları'ndaki anne ve babaya yönelik ifadeler arasında bağ kurmak mümkündür:

um(a)y t(e)g : ög(ü)m : k(a)tuñ : kuuñ(ı)nğa : in(i)m : köl tig(i)n : (e)r (a)t
buftı: *Umay misali annem hatunun kutu sayesinde kardeşim Köl Tigin
erkeklik adını elde etti* KT D31 (Alyılmaz, 2005: 46; Tekin, 2014: 33).

türük bođ(u)ñ : (a)tı küsi : yok bołm(a)zuñ : tiy(i)n : k(a)nğ(ı)m k(a)ğ(a)n(ı)ğ :
ög(ü)m : k(a)tuñ(u)ğ : köt(ü)r(ü)gme : t(e)nğri : il b(e)r(i)g[me : t](e)nğri : türük :
bođ(u)ñ : (a)tı küsi : yok bołm(a)zuñ : tiy(i)n : öz(ü)m(i)n : ol t(e)nğri : k(a)ğ(a)n :
ol(u)rtıdı: *Türk halkının adı sanı yok olmasın diye babam hakanı (ve) annem hatunu
yüceltmış olan Tanrı, devlet veren Tanrı, Türk halkının adı sanı yok olmasın diye, beni
o Tann hakan (olarak tahta) oturttu.* KT D25, BK D20-21 (Alyılmaz, 2005: 45; Tekin,
2014: 31).

türük : bođ(u)ñ : yooğ : bołm(a)zuñ : tiy(i)n : bođ(u)ñ : bołçuñ tiy(i)n : k(a)nğ(ı)m
: ilt(e)r(i)ş k(a)ğ(a)n(ı)ğ : ög(ü)m : ilbilge k(a)tuñ(u)ğ : t(e)nğri : töp(ü)sinte :
tuñ(u)p : yüg(e)rü : kötürm(i)ş (e)r(i)nç: *Türk halkı yok olmasın diye, halk olsun diye,
babam İleriş Hakanı (ve) annem İlbilge Hatunu göğün tepesinden tutup (daha)
yükseğe kaldırmışlar muhakkak ki* KT D11, BK D10 (Alyılmaz, 2005: 44; Tekin,
2014: 27).

Soyunun nereden geldiği ile ilgili olarak açıklamalar yapmaya devam eden şair, buna kanıt gösterme yoluna gitmiştir. Yazıtlarda soyunun gökteki Tanrıdan geldiğini / Tanrı tarafından yaratıldığını belirten Bilge Kağan'ın anne ve babasının Tanrı katına çıkarılışıyla ilgili bu cümlesi de şairin bu mısralarıyla ilişkilendirilebilir. Ayrıca şairin kurttan Türklerin annesi olarak bahsetmesi de Türk efsaneleri ve mitolojisiyle yakından ilişkilidir. ““Kurt” / “böri” / “kaçır” Türk boy ve toplulukları tarafından kutsal sayılan; olağanüstü gücü olduğuna inanılan; kimi zaman “ana”, kimi zaman “ata”, kimi zaman da “kılavuz / yol gösterici” olarak kabul edilen totemik hayvanlardan biridir. Nitekim Çin kaynaklarında (Cov / Chou sülalesi resmî tarihi 50. Bölüm) ve sözlü Türk edebî ürünlerinde Türklerin kurttan türediklerine dair efsaneler bulunmaktadır” (Alyılmaz, 2016: 463). Hunların ve Göktürklerin ecdadı olarak görülen kurdun Oğuz Türklerinin de koruyucusu ve kollayıcısı olduğu bilinmektedir (Elizade, 2008: 77).

Türk mitolojisinde ve Tengriçilik inancında yine anne olarak görülen kavramlardan biri de umay / humay kuşudur. “Asyalılara göre, doğurgan dişinin özdeşlerinden biri de yumurtanın sembolü kuşlardır. Bu Hüma / Humay kuşudur. Bu kuşun adı Kırgızlarda Kumay olup akbaba cinsinden bir kuştur. Humay kuşuyla kendini yakan ve sonra yeniden doğan muhteşem Zümrüdüanka kuşu arasında da ciddi bir paralellik görülür” (Ateş, 2001: 127). Her zaman

yükseklerde bulunan, yere inmeyen bir kuştur. Bu kuş, bulunduğu gökte yumurtlar. Bu yumurta yere inerken içinden yavru çıkar, tekrar göklere uçar. Yere konmayan bu kuşun ayakları yoktur (Uraz, 1994: 157). Türklere ait birçok efsane, masal ve hikâyede ay erkek güneş dişi olarak algılanır. Bu Umay kültürüyle bağlantılıdır; çünkü bir tanrıça ya da dişi ruh olan bu ilah aynı zamanda güneşle de ilişkilendirilmiştir (Çoruhlu, 2002: 25). Hem İslamiyet öncesinde hem de İslami dönemde Türk boyları arasında hüma (kumay, humay, huma) kuşunun iyiliğin, güzelliğin, dostluğun, barışın, cömertliğin, cesaretin, gücün, kudretin, egemenliğin, bahtın, devletin, mutluluğun, huzurun kimi zaman aracı, kimi zaman da kaynağı olduğuna inanılmıştır. Bu sebeple hüma kuşu, Türk kültür ve medeniyetinin sözlü ve yazılı kaynaklarında, sanat eserlerinde çok kullanılan tasvirlerden / motiflerden biri olmuştur (Alyılmaz, 2000). Hâkimiyetin gökten / Tanrıdan geldiğinin göstergesi olan Umay Ana, Humay / Hüma kuşunda vücut bulmuştur (Elizade, 2008: 127). Türk edebiyatında hüma kuşunun yer aldığı şiir, deyiş ve türkü örneklerini görmek mümkündür:

Deli gönül inil inil inlersin

Kadir mevlam hasretime sal beni

Viranlıkda görsen baykuş sanursın

Bir huma kuşuyum sen de bil beni (Pir Sultan Abdal; Kaya, 2014: 411).

Cîfe-i dünyâya çok meyletmedim kerkes gibi

Bir hüma-tab 'ım gîdâ bestir bana bir üstühân (Fuzûlî; Onay, 1992: 212).

Der-i devlet-meâbı hurmen-i kismet iken halka

Niçin bilmem Hüma eyler tenezzül üstühân üzre (Ziya Paşa; Pala, 1989: 238).

Bin tane adının, yurdunun, vatanının olduğunu belirten şairin bundan yüzyıllar önce farklı Türk boylarını çatısı altında toplayan Şantung Ovası'na, Demir Kapı'ya, Kögmen Dağları'na, deniz sınırına... kadar ordu sevk eden, asker gönderen, sefer düzenleyen Bilge Kağan ile ilişkisini Orhun Yazıtları'ndaki şu ifadeler ortaya koymaktadır:

b(i)r(i)ye : t(a)ğ(a)ç : bođ(u)ñ : ý(a)ğı (e)rm(i)ş : yır(ı)ya : b(a)z k(a)ğ(a)ñ :
 toğuz oğ(u)z : bođuñ : ý(a)ğı (e)rm(i)ş : ğıırk(ı)z : kuuırk(a)ñ : ot(u)z t(a)t(a)r : ğııt(a)ñıy
 : t(a)t(a)bı : kooop : ý(a)ğı (e)rm(i)ş: *Güneyde Çin halkı düşman imiş, kuzeyde
 bağımlı Hakan, Dokuz Oğuz halkı, düşman imiş, Kırgızlar, Kurıkanlar, Otuz
 Tatarlar, Kutaylar (ve) Tatabular hep düşman imiş.* KT D14 (Alyılmaz, 2005: 44;
 Tekin, 2014: 29).

ilg[(e)rü : ş]l(a)ñtuñğ : [ý(a)zıka t(e)gi : süil(e)d(i)m : t(a)luýka : kiç(i)g :
 t(e)gm(e)d(i)m] : bir(i)g(e)rü : t[ok(u)z] : (e)rs(i)ne : t(e)gi : süil(e)d(i)m : tüpütke :
 kiç(i)g : t(e)gm(e)d(i)m : kuuırğ(a)ru : yençü üg(ü)z : k(e)çe : t(e)m(i)r k(a)p(ı)ğka :

t(e)gi : sül[(e)d(i)m] : yı(ı)ğ(a)ru : y(i)r b(a)y(ı)rkuu : y(i)r(i)nge : t(e)gi : sül[(e)d(i)m]: *İleride Şantung ovasına kadar sefer ettim, denize az kala durdum; güneyde Dokuz Ersin'e kadar kadar sefer ettim, Tibet'e az kala durdum; geride Demir Kapı'ya kadar sefer ettim, kuzeyde Yir Bayırku ülkesine kadar sefer ettim* BK K2-3 (Alyılmaz, 2005: 139; Tekin, 2014: 45).

tört : bu(ı)u(ı)ğ(a)kı : bo(ı)u(ı)ğ : koo(ı) b(a)z : kıft(ı)m : y(a)ğ(ı)s(ı)z : kıft(ı)m : koo(ı) : m(a)nğa : körti: *Dört bucaktaki halkları hep (kendime) tabi kıldım, (Türk halkını) düşmansız kıldım. (Bu halkların) hepsi bana tabi oldular.* BK D24, KT D29-30 (Alyılmaz, 2005: 129; Tekin, 2014: 59).

Şairin şiirde dile getirdiği Türk boyları Orhun Yazıtları'nda da kendilerine yer bulmaktadır. Yüzyıllar öncesine dayanan birlikteliğin birbirinden ayrılmazlığın izleri yine şiirde de karşımıza çıkmaktadır. İlgili ifadeleri şu şekilde dikkatlere sunmak mümkündür:

küün : tuğ(ı)ğ(a) : bükli : çöl(lü)g (e)l : t(a)ğ(a)ç : tüpüt : (a)p(a)r : pu(ı)u(m) : ğı(ı)z : üç ku(ı)ğ(a) : o(ı)z t(a)t(a)r : ğı(ı)ğ(a) : t(a)t(a)bı : bunça : bo(ı)u(ı)ğ : k(e)l(i)p(e)n : şı(ı)ğ(a) : yö(ı)ğ(a) : *Gün doğusundan Bükli Çöl halkı, Çinliler, Tibetliler, Avarlar, Bizanslılar, Kırgızlar, Üç Kurıkanlar, Otuz Tatarlar, Kitaylar, Tatabılar... bunca halklar gelerek ağlamışlar, yas tutmuşlar.* KT D4, BK D5 (Alyılmaz, 2005: 43; Tekin, 2014: 25).

ğı(ı)z : ku(ı)ğ(a) : o(ı)z t(a)t(a)r : ğı(ı)ğ(a) : t(a)t(a)bı : koo(ı) : y(a)ğ(ı) (e)rm(i)ş : *Kırgızlar, Kurıkanlar, Otuz Tatarlar, Kitaylar (ve) Tatabılar hep düşman imiş.* KT D14, BK D12 (Alyılmaz, 2005: 44; Tekin, 2014: 29).

türg(i)ş : k(a)ğ(a) : türük(ü)m(i)z : [bo(ı)u(ı)u(m)z (e)rti : bilm(e)dükün] için : biz(i)nge : y(a)ğ(ı)ğ(a) : için : k(a)ğ(a) : ölti : bu(ı)ğ(a) : b(e)gl(e)ri : y(e)me : ölti : on oğ : bo(ı)u(ı)ğ : (e)mg(e)k : körti: *Türgiş Hakanı (kendi) Türk'ümüz, (kendi) halkımız idi. Bilgisizliği yüzünden, bize karşı hatalı hareket ettiğinden, hakanlan öldü, kumandanları (ve) beyleri de öldü. On-Ok halkı ıztırap gördü* KT D18-19, BK D16 (Alyılmaz, 2005: 44; Tekin, 2014: 43).

Süreyinden uzak olan,

Öz içinde yasag olan,

Teklenib yalguzag olan:

Menem,

Türk oğlu Türkem men!

Şairin bu mısralarını Çin'in hileleriyle ve aldaticılıklarıyla Çin devletine ve Çinlilere yakın gidip kötü durumla karşı karşıya kalan, örf ve âdetlerini unutmak zorunda bırakılan Köktürklerin yalnızlığıyla ve Bilge Kağan'ın şu mısralarıyla bağdaştırabiliriz:

t(a)ğ(a)ç : bo(ı)u(ı)ğ : ş(a)bı : süçig : (a)ğ(ı) : yimş(a)ğ : (e)rm(i)ş : süçig : ş(a)b(ı)ğ : y(e)mş(a)ğ : (a)ğ(ı) : (a)r(ı)p : ır(a)ğ b(o)d(u)ğ : (a)nça y(a)ğ(ı) : (e)rm(i)ş : y(a)ğ(ı) : koo(ı)ğ(a) : kisre : (a)nı(ı)ğ bil(i)ğ : (a)nıta öyür : (e)rm(i)ş : *Çin halkının sözleri tatlı, ipekli kumaşları (da) yumuşak imiş. Tatlı sözlerle (ve) yumuşak ipekli kumaşlarla kandırıp uzak(larda) yaşayan halkları böylece (kendilerine)*

yaklaştırdılar imiş. (Bu halklar) yaklaşip yerleştikten sonra (da Çinliler) fesatlıklarını o zaman düşünürler imiş. KT G5 (Alyılmaz, 2005: 30; Tekin, 2014: 21).

yir ş(a)ÿü : b(a)rd(ı)ğ : kooop (a)nıta : (a)l(ı)nıt(ı)ğ : (a)r(ı)l(ı)ğ : (a)nıta
k(a)lm(ı)ş : yir : ş(a)ÿü kooop : toŗu : ölü : yor(ı)ÿur (e)rt(i)g: *Her yere gittin, oralarda hep mahvoldun (ve) tükendin. Oralarda (nasılsa sağ) kalmış olanları(nız da hemen) her yönde bitkin ve mecalsiz (bir halde) yürüyor idiniz.* KT G9, BK K7 (Alyılmaz, 2005: 31; Tekin, 2014: 23).

b(a)rdığ : yirde : (e)dgüg : o(ı) (e)r(i)nç : k(a)n(ı)nğ : şubça : yüg(ü)rti : süngükünğ
: t(a)ğça : ý(a)tdı: *Gittiğiniz yerlerde kazancınız şu oldu, hiç şüphesiz: Kanlarınız ırmaklar gibi aktı, kemikleriniz dağlar gibi yığıldı.* KT D24, BK D20 (Alyılmaz, 2005: 45; Tekin, 2014: 31).

Görmüşem her bir ağrını,

Sevmişem merdi - doğrunu.

“Menem” deyenin bağrını

Yaran Türk oğlu Türkem men!

Bu bölümü Orhun Yazıtları’nda sıklıkla değinilen savaşlarla ve savaşçılıkla bir tutmak mümkündür. Özellikle Köl Tigin’in savaşçılığı, Bilge Tonyukuk’un savaşlardaki başarısını burada örnek göstermek mümkündür:

y(e)g(i)rmi : süng(ü)ş : sü[nğ(ü)ş]m(i)ş : t(e)nğri : ý(a)r(ı)k(a)duđ üç(ü)n :
ill(i)g(i)g : ils(i)r(e)tm(i)ş : k(a)ğ(a)n(ı)ğ(i)ğ : k(a)ğ(a)nş(ı)r(a)tm(i)ş : ý(a)ğ(ı)ğ :
b(a)z kıl(m)ş : tizl(i)g(i)g : sök(ü)rm(i)ş : b(a)ş(ı)ğ(i)ğ : yük(ü)n(ü)rm(i)ş:
Yirmi (kez) savaşmış. Tanrı (öyle) buyurduğu için, devletliyi devletsiz bırakmış, hakanlıyı hakansız bırakmış, düşmanlan bağımlı kılmış, dizlilere diz çöktürmüş, başlılara baş eğdirmiş. BK D13, KT D15 (Alyılmaz, 2005: 128; Tekin, 2014: 55).

sü yorıtd(ı)m : (a)tl(a)t : t(e)d(i)m : (a)k t(e)rm(e)l k(e)çe : uđ(u)r
k(a)l(ı)td(ı)m : (a)t üye : b(i)nt(ü)re k(a)r(ı)ğ : sökd(ü)m: *"Askerleri atlara bindirin!" dedim. Ak Termel (ırmağını böylece) geçerek zaman kazandım. (Askerleri) at üzerine bindirip karları söktüm.* BT 25⁶ (Alyılmaz, 2005: 212; Tekin, 2003: 87).

Torpag bize veten - ana,

Düşübdür min bir dastana.

Gündoğandan - günbatana

Saran Türk oğlu Türkem men!

⁶ Benzer ifadelere Orhun Yazıtları’nda sıklıkla yer verilmiştir: bk. köl tig(i)n : b(a)şđu boz (a)t : bin(i)p t(e)gdi KT D37; (a)lp ş(a)lçı : (a)k (a)tin : bin(i)p : t(e)gm(i)ş KT D40; (a)lp ş(a)lçı : (a)kin : bin(i)p : opl(a)ÿü : t(e)gdi KT K2; (a)lp ş(a)lçı : (a)kin : bin(i)p : opl(a)ÿü t(e)gdi KT K2-3; köl tig(i)n : (a)lp ş(a)lçı : (a)kin : bin(i)p opl(a)ÿü : t(e)gdjı KT K3-4; köl tig(i)n : (a)zm(a)n (a)k(i)ğ : bin(i)p : opl(a)ÿü : t(e)gdi KT K5; köl tig(i)n : (a)z ý(a)ğ(i)zin : bin(i)p : opl(a)ÿü : t(e)g(i)p : bir (e)r(i)g : ş(a)nçdı : KT K5; köl tig(i)n : (a)zm(a)n (a)k(i)ğ : bin(i)p : t(e)gdi : ş(a)nçdı KT K6; köl tig(i)n : (a)z ý(a)ğ(i)zin : bin(i)p : t(e)gdi KT K7-8; köl tig(i)n : ögs(ü)z (a)kin : bin(i)p : toğuz (e)r(e)n : ş(a)nçdı : orđuđ : birm(e)di KT K8-9; in(i)m : köl tig(i)n : k(e)rg(e)k : boftu : öz(ü)m : ş(a)k(i)nıt(i)m : körür : köz(ü)m : körm(e)z t(e)g : bil(i)r : bil(i)g(i)m : bilm(e)z t(e)g : boftu : öz(ü)m ş(a)k(i)nıt(i)m : öd t(e)nğri : ý(a)ş(a)r : kişi oğlı : kooop : ölg(e)li : törim(i)ş KT K10 (Alyılmaz, 2005).

Şiirin bu bölümünde topraktan yaratılma inancına da değinilmektedir. Bu kültürel unsurun Orhun Yazıtları'ndaki karşılığı olarak da şu ifade örnek olarak gösterilebilir:

üze : t(e)ngri : ıduķ : y(e)r şub : [(e)çim k](a)ğ(a)ñ : kuuı : t(a)płam(a)dı
(e)r(i)nç: *Yukarıdaki Tanrı, (aşağıdaki) kutsal Yer (ve) Su (ruhları ile) amcam Hakanın ruhu tasvip etmedi hiç şüphesiz.* BK D35 (Alyılmaz, 2005: 131; Tekin, 2014: 63).

Yine Orhun Yazıtları'nda yer ve suya verilen kutsallığın yansımaları da şiirin bu bölümüyle ilişkilendirmek mümkündür:

üze : türük : t(e)ngri : türük : ıduķ : yiri şubı : (a)ñça (e)tm(i)ş: *Yukardaki Türk Tanrısı (ve) Türk kutsal yer ve su (ruhları) şöyle yapmışlar* KT D10-11, BK D9-10 (Alyılmaz, 2005: 44; Tekin, 2014: 27).

t(e)ngri um(a)ý : ıduķ y(e)r şub : b(a)şa b(e)rti (e)r(i)nç: *Galiba, Tanrı Umay, kutsal Yer ve Su (ruhları bize) yardımcı oluverdiler* BT 38 (Alyılmaz, 2005: 218; Tekin, 2003: 91).

Türkler su ve toprak için ayrı bir kutsiyet atfetmişlerdir. “Türklerin “su”yu ve “su”yun uzantısı olan akarsuları, gölleri, denizleri ve okyanusları da kutsal saydıkları (**ıduk sub**); (maddi ve manevi anlamda) temizliğin, arılığın, duruluğun, bolluğun, bereketin, huzurun, sağlığın, gücün, egemenliğin ve ölümsüzlüğe uzanan yolun da **sudan / bengü sular**dan geçtiği düşüncesine sahip oldukları bilinmektedir” (Alyılmaz, 2016: 253). Türklerin yer ve suları aynı zamanda Türklere yardım ediyorlardı. Çaylar, ırmaklar ve göller canlı ve yaşayan şeyler gibi kabul edilmişlerdi. İnsanlar onlarla ilişki kurabilirlerdi (Ögel, 1995: 322). Göktürk vatanına saldıran düşmanlar Tanrı Umay ve yer-su ruhlarının yardımıyla gafil avlanarak basılmışlardır (İnan, 1986: 48). Gerek Türklerde, gerekse Moğollarda büyük bir saygı gösterilen vatan toprağı mukaddestir (kutsaldır). Türk halklarında dağ ve ırmakların mukaddes sayılmasındaki asıl sebep ise, muhtemelen buralarda birtakım ruhların yaşadığına inanılmasındandır (Radloff, 2008: 157). Yerlerin ve suların ruh sahibi olduğu düşünülmesi ve yardımlarını esirgemediğine inanılması bunlar için bazı ibadet ritüellerini de ortaya çıkarmıştır. “Yer-Su ruhları insanlarla ilgili pek çok şeyi düzenlerler. Dağ ruhları da bu grubun içine girer. Hayvanların çoğalması, sağlık, kötülüklerden korunma onların sayesinde olur. Yer-Su ruhları iyi ruhlar zümresindedir” (Çoruhlu, 2002: 34). Suyun içindeki mevcut güç farklı biçimlerde belirir ve göl, su kaynakları, nehirlerde ya da Türk topraklarındaki tüm “kutsanmış sular”da yaşar (Roux, 2011: 115). Suyun kutsallığı, onunla ilişki kurabilme inancı oldukça yaygındır. Halk hikâyelerinde suyun insanla konuşması, Çarşamba geceleri mucize göstermesi gibi inanışlar vardır. Azerbaycan coğrafyasında çarşambalardan biri de su ile ilişkilidir (Elizade, 2008: 63). Toprağın kutsallığı ve topraktan ayrı olarak kendini düşünemeyen Türkler toprak ile ilgili metinler oluşturmaya devam etmektedir. Buna en güzel örnek olarak Cengiz AYT MATOV tarafından yazılan *Toprak Ana*

romanını ve Âşık Veysel ŞATIROĞLU'nun “Benim sadık yârim kara topraktır” dizesini göstermek mümkündür.

Bağımsızlığın ve vatan toprağının kutsallığının binlerce destan yazdırmaya değer olduğunun ifade edildiği bu mısralar İleriş Kağan'ın bağımsızlık için başkaldırması ve 7 kişinin 70 kişi, 70 kişinin 700 kişi olmasının dile getirildiği ifadelerle bağlantı kurulmasını sağlamaktadır:

ķ(a)ñg(i)m ķ(a)ğ(a)ñ : yiti y(e)g(i)rmi : (e)r(i)n : t(a)ş(i)ķm(i)ş : t(a)şra yor(i)ýur :
tiy(i)n : kü (e)ş(i)d(i)p : b(a)lıđđ(a)ķı : t(a)şđđm(i)ş : t(a)ğđ(a)ķı : inm(i)ş : tir(i)l(i)p :
y(e)tm(i)ş (e)r boım(i)ş ... ķ(a)m(a)ğı y(e)ti yüz (e)r : boım(i)ş : y(e)ti yüz (e)r :
boı(u)p : (e)ls(i)r(e)m(i)ş : ķ(a)ğ(a)ñş(i)r(a)m(i)ş : bođ(u)ñ(u)ğ : küñg(e)dm(i)ş :
ķuul(a)đm(i)ş : bođ(u)ñ(u)ğ : türük : törüsün : içğ(i)ñm(i)ş : bođ(u)ñ(u)ğ : (e)çüm
(a)pam : törüsünçe : ý(a)r(a)tm(i)ş : boşğurm(i)ş: *Babam Hakan on yedi adamla baş
kaldırmış. (İleriş) baş kaldırıyor diye haber alıp şehirdekiler dağa çıkmış,
dağdakiler (şehire) inmiş, derlenip toplanıp yetmiş kişi olmuşlar. Tanrı güç vermiş
(olduğu) için, babam hakanın askerleri kurt gibi imiş, düşmanları (da) koyun gibi imiş.
Doğuya (ve) batıya sefer edip (adam) toplamış (ve) yığmış. (Sonunda) hepsi (D 13)
yedi yüz kişi olmuşlar. Yedi yüz kişi olup devletsiz kalmış, hakansız kalmış halkı, cariyeye
olmuş, kul olmuş halkı, Türk örf ve âdetlerini bırakmış halkı atalarımın dedelerimin
töresince (yeniden) yaratmış (ve) eğitmiş. KT D11-12-13, BK 10-11-12 (Alyılmaz,
2005: 44; Tekin, 2014: 27).*

Güneşin doğduğu yerden güneşin battığı yere kadar olan topraklarda varlığını sürdüren Türk milletinin bir ferdi olduğunu dile getiren şairin bu mısraları gün doğusundan gün batısına kadar (*kün tuğş(i)ķta kün : b(a)tsıđđınğa t(e)gi*) hâkim olduğunu belirten Bilge Kağan'ın şu ifadelerini akla getirmektedir:

[ilg(e)rü : kün] tuğş(i)ķınğa : bir(i)g(e)rü : kün : orđusınğ(a)ru : ķuuruğ(a)ru : kün
: b(a)tsıđđınğa : yır(i)ğ(a)ru : tün : orđusınğ(a)ru : (a)ñta : (i)çr(e)ki : bođ(u)ñ : ķoop :
m(a)ñga : körür: *Gün doğusuna, güneyde gün ortasına kadar, geride gün batısına
(ve) kuzeyde gece ortasına kadar, bu (sınırlar) içindeki (bütün) halklar hep bana
tabidir. BK K2, KT G2 (Alyılmaz, 2005: 139; Tekin, 2014: 45).*

Gürbet bildim bu âlemi,

Sevdim onu üstad kimi.

Zamanı minib at kimi,

Yoran Türk oğlu Türkem men!

Şiirin bu bölümünde metinlerarasılık bakımından ele alınması gereken noktalardan biri zamandır. Bu mısralarda zamanı at gibi yoran Türklerin yine zamanla olan ilişkileri, zamanı bir Tanrı gibi görmeleri hakkında Orhun Yazıtları'ndaki şu cümle dikkat çekicidir:

öd t(e)nğri : ý(a)ş(a)r : kişi oğlu : k̄oop : ölg(e)li : t̄örim(i)ş: *Zaman Tanrısı yavaşca insanoğlu hep ölümlü yaratılmış.* KT K10 (Alyılmaz, 2005: 55; Tekin, 2014: 39).

Türklerin at kullanmadaki becerisinin ve atların yorulmasının zamanın geçişine benzetildiği bu mısraları Köl Tigin'in savaşlardaki kahramanlıkları, değişik atlara binerek hücum etmesi ve bu anlatıların ardından sonra Köl Tigin'in öldüğünün dile getirildiği cümleler ile ilişkilendirmek mümkündür:

(e)nğ (i)lki : t̄(a)d̄(i)k̄(i)n̄ğ çor̄(i)n̄ğ : boz [(a)t̄(i)ğ : bin(i)p : opl̄(a)ýu . t̄(e)gdi: *(Köl Tigin) ilk önce Tadık Çor'un boz atına binip hücum etti* KT D32 (Alyılmaz, 2005: 46; Tekin, 2014: 33).

(e)kinti : ışb̄(a)ra ý(a)mt̄(a)r : boz (a)t̄(i)ğ : bin(i)p : t̄(e)gdi : ol̄ (a)t̄ (a)n̄ta : ölti: *İkinci olarak İşbara Yamtar'ın boz atına binip hücum etti. O at (da) orada öldü* KT D33 (Alyılmaz, 2005: 46; Tekin, 2014: 33).

üç(ü)nç : y(i)g(e)n sil(i)g : b(e)g(i)n̄ğ : k(e)d̄(i)ml̄(i)g : tōr(u)ğ (a)t̄ : bin(i)p : t̄(e)gdi : ol̄ (a)t̄ (a)n̄ta : ölti: *Üçüncü olarak Yigen Silig Bey'in giyimli doru atına binip hücum etti. O at (da) orada öldü* KT D33 (Alyılmaz, 2005: 46; Tekin, 2014: 33).

köl tig(i)n : b̄(a)ý(i)r̄k̄uun̄[(i)n̄ğ : (a)k̄ (a)d̄ğ̄[(i)r̄[(i)ğ] bin(i)p : opl̄(a)ýu : t̄(e)gdi: *Köl Tigin Bayırkuların ak aygırına binip süratle atılarak hücum etti* KT D35-36 (Alyılmaz, 2005: 46; Tekin, 2014: 35).

At Türk boy ve topluluklarının hayatında ayrı bir yere ve öneme sahiptir. Türklere ait her destanda, her mitolojik anlatıda, öyküde, romanda attan bir şekilde bahsedilir. At kimi zaman vasıta, kimi zaman arkadaş ve yoldaş, kimi zaman da sırdaş olur. Oğuz Kağan Destanı'nda, Dede Korkut Hikâyeleri'nde ve Köroğlu Destanı'nda... at ile ilgili birbirinden güzel satırlar / ifadeler yer almaktadır:

kağan bir çokur-dm ayğır ad-ka mine durur irdi. oşul ayğır ad-nı bek çok siv(i)yür irdi. çolda uşbu ayğır ad kösdin yidü k(a)çtı, kiddi. munda uluğ bir dağ bar irdi. öse üsdün-de dong dakı muz bar durur. anung başı soğuk-dın ap ak durur. anung üçün anung adı muz dağ durur. oğuz kağan-ning adı muz dağ içiğe kaçıp kiddi. oğuz kağan mundın köp çığay, emgek çekip durdı. çerig-de bir bidik kakız ir beg bar irdi. çalang bulang-dın koruk-maz durur irdi. çürüğü-de, soğur-ğu-da onğa ir irdi. oşul beg dağ-lar-ğa kirdi, yürüdü. dokuz kün-dün soug oğuz kağan-ğa ayğır ad-nı kildür-di. muz dağ-lar-da köp soğuk bolup-dın ol beğ kağar-dın sar'unmış irdi; ap ak irdi. oğuz kağan siv(i)nç birle küldi; ayddı, kim: ay, sen munda beg-ler-ge bolğil başlık, ma m(e)nglep senge ad bolsun kağar-lık, dep dedi. köp erdini soyur-kadı; ilgerü kiddi: *Kağan her zaman bir alaca ata binerdi. O, bu atı pek çok severdi. Yolda bu at gözden kaybolup kaçtı. Burada büyük bir dağ vardı. Üstünde don ve buz vardı. Onun başı soğuktan ap ak idi. Onun için adı Muz Tağ idi. Oğuz Kağan'ın atı bu Muz Tağ'ın içine kaçtı, gitti. Oğuz Kağan bundan çok eziyet ve ıstırap çekti. Asker arasında bir kahraman bey vardı. Ne tanrıdan ne şeytandan korkardı. Yürüyüşe ve soğuğa dayanıklı bir erdi. O bey dağlara girdi, yürüdü. Dokuz gün*

sonra atı Oğuz Kağan'a getirdi. Muz Tağ'da çok soğuk olduğundan, o bey kara sarılmıştı, bembeyazdı. Oğuz Kağan sevinçle güldü ve: "Sen buradaki beylere baş ol ve senin adın ebediyen Karluk olsun" dedi. Ona çok mücevher bağışladı ve ilerledi (Oğuz Kağan Destanı, 226- 247; Bang ve Arat, 1936: 22-25).

At ayağı külüg ozan dili çevük olur (D29 / 6; Ergin, 2014: 90).

Oğlum Uruz oğ atanda puta kalmış Oğuz bigleri at çapanda meydan kalmış (D44 / 8-9; Ergin, 2014: 100).

Beyrek aydur: Hoş, imdi atlanuñ. İki atlandılar, meydana çıktılar. At deydiler, Beyrek atı kızuñ atını kiçti. Oğ atdılar, Beyrek kızuñ oğın yardı. Kız aydur: Mere yiğit menüm atımı kimse kiçdüğü yok, oğumu kimse yarduğı yok, imdi gel senüñ-ile güreş turalum didi. Haman Beyrek atdan indi (D79 / 1-6; Ergin, 2014: 123).

Bāri Bayındır Hanun tavlasından iki şahbaz yüğrük at getirüñ, bir kiçi başlu kiçer aygırı bir toklı başlu torı aygırı, nāgāh kaçma kovma olur-ise birisini binem, birisini yedem didi (D82 / 5-8; Ergin, 2014: 125).

Adı görklü Muhammedi yad getürdi, kara dinlü kâfire göz qararttı, haykırdı, at saldı karşı vardı, kılıç urdı (D132 / 4-6; Ergin, 2014: 161).

Döndi, ivine geli yorır-iken 'Azrā' il atınuñ gözine göründi. At ürkdı, Delü Dumrulu götürdi yire urdı (D159 - 160; Ergin, 2014: 179).

Dedem korkut geldi aydur: Oğlanum sen insansın, hayvan-ile muşāhib olmağıl, gel yahşı at bin, yahşı yiğitler-ile eş yort didi (D214 / 5-8; Ergin, 2014: 207).

Tiz düğün dirnek itdiler. Atdan aygır deveden buğra koyundan çoç kırdurdılar (D260 / 6-7; Ergin, 2014: 228).

Uruz atdan indi, aydur: hay atamuñ altun kadehinden şarab içen, meni seven atdan insün, bunun çapısına birer gürz uralum didi. On altı yiğit şıçrayup atdan indiler (D284 / 3-6; Ergin, 2014: 240).

Acem illerinden serpildim geldim

Kır Atım bir aygır kendim bir arslan

Girelim meydana meydan benimdir

Çalarım kılınca meydan benimdir (Boratav, 1984: 146)

Koğan arslan gibi bindim atıma

Ben güzel Döneği aldım terkime

Hiç (kimse) ulaşmaz benim tartıma

Elimden almaya gelenler gelsün (Boratav, 1984: 158)

Altımda Kır Atın arslan (...)

Köroğlü'nu dersin çatal yürekli

Şahin bakışlı da harbi kulaklı

Topuzun altına dayanan gelsün (Boratav, 1984: 158)

*Atı sarı kendi sarı
Gelen Demirc' oğlu yâri
Her çiçeğe konar arı
Gitme kurbanın olayım (Boratav, 1984: 159)*

*Cıbak binen siyah atlı
Kolunda çifte pazvantlı
Sözü şirin dili datlı
Han Ayvazım durma hele (Boratav, 1984: 159)*

*Derya kenarında biter kamışlar
Sarı altun ile akça guruşlar
Bizlere geliyor dürlü yemişler
Kır At urup bulmamıza ne kaldı (Boratav, 1984: 166)*

*At sürüp meydan alanlar
Düşmana dalıp delenler
Ne durdunuz taş üstüne
Hovdur Ayvazın üstüne (Boratav, 1984: 170)*

*Kır Ata binebileydin
Orda bir meydan alaydım
Firengistan'a varaydım
Al kızıl kanlar saçardım (Boratav, 1984: 170)*

*Beyler gelir sağlı sollu
Altun mihli gümüş nallı
Hep atları sırma çullu
Kır Ata biner geçerdim (Boratav, 1984: 171)*

*Koç Köroğlu derler benim adıma
Biri bana baksın biri atuma
Dünyada bir kimse çıkmaz tartıma
Ben yiğide iki güzel çok mudur (Boratav, 1984: 175)*

*Bir vaht arzuma çatmışdım,
Cengin daşını atmışdım.
Fil gulağında yatmışdım,
Duran Türk oğlu Türkem men!*

Savaşçılığın dile getirildiği bu mısralar, Orhun Yazıtları'nda fazlaca yer alan savaş terimleri ve savaşmak için sevk edilen ordularla ilişkilendirilebilir. Yine burada tarihle de büyük bağ kurulmaya çalışıldığı görülmektedir. Tarihte savaşlarda filden de yararlanan Türklere ait bir izi de şiirin bu bölümünde görmek mümkündür. Fil kulağında yatmak, aynı zamanda fil dışi kulelerde oturarak yönetmek, hükmetmek anlamlarını da taşımaktadır.

*Yadlaşıbdı bu kend, o kend
Altay, Tebriz, Kerkük, Derbend...
Param parça... böyle bend bend
Viran Türk oğlu Türkem men!*

Şairin burada dile getirdiği Türk ellerinin / şehirlerinin bir bir elden çıkması, Türk boy ve topluluklarının birbirine yabancılaşması Orhun Yazıtları'nda yer alan şu cümleyle bağlantılıdır:

ill(i)g : ɓoɗ(u)ŋ (e)rt(i)m : il(i)m : (a)mı k(a)nı : k(e)mke : il(i)g : k(a)zğ(a)ŋur
m(e)n : tir (e)rm(i)ş: "Devlet sahibi (bir) halk idim; devletim şimdi nerde? Kimin-
için ülkeler fethediyorum?" der imiş. KT D9, BK D8 (Alyılmaz, 2005: 43; Tekin,
2014: 27).

*Bölünse de bir elimiz,
Yaşayır Tanrı dilimiz!
Açag, açag gözümüzü,
Tanyag öz özümüzü;
Deyek: Türk oğlu Türkem men!*

İslam TÜRKAY, şiirinin sonunda birlik ve bütünlük mesajları vermekte; birlik ve bütünlük için de "Türkçe"nin anahtar olacağını kaydetmektedir. Benzer ifadeler Orhun Yazıtları'nda yer almaktadır:

türük : ɓoɗ(u)ŋ : tir(i)p : il tuş(ı)k(ı)ŋg(ı)ŋ : ɓuŋta : uřt(u)m : ý(a)ŋg(ı)l(i)p :
öls(i)k(i)ŋg(i)n : y(e)me : ɓuŋta : uşt(u)m: Türk (halkı), dirilip (nasıl) devlet sahibi
olacağını buraya (taş üzerine) hakkettim; yanılıp (nasıl) öleceğini de buraya hakkettim.
KT G10-11, BK K8 (Alyılmaz, 2005: 31; Tekin, 2014: 37).

üze t(e)ŋgri : ɓ(a)şm(a)ş(a)r : (a)şra yir : t(e)l(i)nm(e)s(e)r : türük : ɓoɗ(u)ŋ :
(e)l(i)ŋg(i)n : töriŋg(i)n : k(e)m (a)řt(a)tı [uɗ(a)çı (e)rti : türük : ɓoɗ(u)ŋ (e)rt(i)n]
ökün: Üstte(ki) gök çökmedikçe, altta(ki) yer (de) delinmedikçe, (ey) Türk halkı,
(senin) devletini (ve) yasalarını kim yıkıp bozabilirdi? (Ey) Türk halkı, (kötü
huyundan) vazgeç (ve) nâdim ol! KT D22-23, BK D18-19 (Alyılmaz, 2005: 45;
Tekin, 2014: 45).

Sonuç:

İslam TÜRKAY tarafından yazılan “Türk Oğlu Türkem Men” adlı şiir ile “Orhun Yazıtları”nın metinleri arasında ciddi bir ilişki bulunmaktadır. Her iki metin de aynı yaşayış ve inanışın, aynı duygu ve düşüncenin ürünüdür. İslam TÜRKAY, söz konusu şiirini yazarken Orhun Yazıtları’na ait metinlerden önemli oranda yararlanmıştı. Nitekim “Türk Oğlu Türkem Men” başlıklı şiir ile “Orhun Yazıtları”nın metinleri arasında yaratılış, yaşayış ve inanış, töre, tarihî ve kültürel bağlar, toprağa, suya, vatana, devlete ve millete önem verme, atalar kültü, Türklük gurur ve şuur, birlik ve bütünlük... konularında koşutluklar bulunmaktadır.

Farklı dönemlere ait benzer olayların ve sosyokültürel değerlerin dile ait ortak kavram işaretleriyle ve mazmunlarla ifade edilmesi metinlerarasılık açısından da önemlidir.

Millî ve tarihî konuları içeren edebî metinler ve türler arasındaki ilişkilerin tespit edilip birbirleriyle ilişkilendirilmesi, bu metinlerde yer alan ortak değerlerin gelecek kuşaklara aktarılması bakımından büyük önem taşır. Bu sebeple tarih konulu şiir, öykü ve romanlar, Türkçenin temel kaynaklarıyla karşılaştırmalı olarak incelenmeli; tespit edilen ortak değerler hedef kitlelere iletilmelidir.

Kaynaklar

- AKSAN, D. (2014). *En Eski Türkçenin İzlerinde*. İstanbul: Bilgi Yayınevi.
- AKTAŞ, S. (2011). *Yeni Bir Roman Uyarlaması Olan “Saatler” Filminde Metinlerarasılık ve Göstergeler Arasılık*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Kültür Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- AKTULUM, K. (1999). *Metinlerarası İlişkiler*. Ankara: Öteki Yayınevi.
- AKTULUM, K. (2004). *Parçalılık / Metinlerarasılık*. Ankara: Öteki Yayınevi.
- ALYILMAZ, C. (1996). Köktürk Yazıtları ve Köktürk Yazıtlarında Atlar. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 4, 155-164.
- ALYILMAZ, C. (1997). Doğu Türkistan. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 7, 157-173.
- ALYILMAZ, C. (2000). Özbekistan Cumhuriyeti'nin Devlet Armasındaki Hüma Kuşu Tasviri. *Orkun Dergisi*, 23, 12-15.
- ALYILMAZ, C. (2004). İpek Yolu ve Orhun Yazıtları. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 24, 181-192.
- ALYILMAZ, C. (2005). *Orhun Yazıtlarının Bugünkü Durumu*. Ankara: Kurmay Kitap Yayın-Dağıtım.
- ALYILMAZ, C. (2007). *(Kök)türk Harfli Yazıtların İzinde*. Ankara: Karam Yayıncılık.
- ALYILMAZ, C. (2010). Azerbaycan’da Eski Türk İzleri. *I. Uluslararası Uzak Asya’dan Ön Asya’ya Eski Türkçe Bilgi Şöleni 18-20 Kasım 2009*, Afyonkarahisar, 9-23.
- ALYILMAZ, C. (2015). *İpek Yolu Kavşağının Ölümsüzlük Eserleri*. Ankara: Atatürk Üniversitesi Yayınları.

- ALYILMAZ, C. (2016). “Gobu”stan’ın Gizemi (“Kıpçaklar” a Giden Yol). Ankara: Bitlis Eren Üniversitesi Yayınları.
- ALYILMAZ, S. (2003). *Borçalılı Bilim Adamı, Eğitimci, Şair Valeh Hacılar Hayatı-Sanatı-Şiirleri*. Ankara.
- ATEŞ, M. (2001). *Mitolojiler ve Semboller Anatanrıça ve Doğurganlık Sembolleri*. İstanbul.
- AYTMATOV, C. (2015). *Gün Olur Asra Bedel*. İstanbul: Ötüken Yayınları. (çev. Refik Özdek)
- BANG, W. ve ARAT, R. R. (1936). *Oğuz Kağan Destanı*. İstanbul: Burhaneddin Basımevi.
- BARS, M. E. (2013). Metinlerarası İlişkiler Bağlamında Oğuz Kağan Destanı’na Bir Bakış. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 2(4), 181-197.
- BAUMAN, R. (2008). Tür, Performans ve Metinlerarasılığın Üretimi. *Millî Folklor*, 20(78), 114 – 122. çev. Işıl Altun.
- BORATAV, P. N. (1984). *Köroğlu Destanı*. İstanbul: Adam Yayıncılık.
- CANIM, R. (2004). Türk Mitolojisinde “Simurg” Motifi. *Literary History of Turkic Peoples: Turkic Epics International Symposium*. Bakü. 74-76.
- COŞKUN, B. (2013). Asaf Hâlet Çelebi’nin Şiirlerinde Metinlerarasılık Bağlamında Türk İslam Tarihi ve Kültürüne Göndermeler. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 18, 95 - 122.
- ÇOBAN, İ. (2013). *Orhun Yazıtlarının Dilin Dört Becerisi Açısından İncelenmesi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- ÇORUHLU, Y. (2002). *Türk Mitolojisinin Anahatları*. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- DURBİLMEZ, B. (2015). Eflâtun Cem Güney’in ‘Dede Korkut Masalları’na Metinler Arası Bir Yaklaşım: ‘Kan Turalı’ Örneği. *Millî Folklor*, 27(108), 165 – 179.
- EHMEDOV, T. (1995). *Azerbaycan Yazıçıları Ensiklopedik Me’lumat Kitabı*. Bakü.
- EKİZ, T. (2007). Alımlama Estetiği mi Metinlerarasılık mı? *Ankara Üniversitesi Dil Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 47(2), 119-127.
- ELİZADE, R. (2008). *Azerbaycan Folklorunda Tebiet Kultları*. Bakü.
- ERCİLASUN, A. B. (2004). *Başlangıçtan Yirminci Yüzyıla Türk Dili Tarihi*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- ERGİN, M. (2014). *Dede Korkut Kitabı – I*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- ERKMAN AKERSON, F. (2005). *Göstergebilime Giriş*. İstanbul: Multilingual.
- GEMALMAZ, E. (2010). *Türkçenin Derin Yapısı*. Ankara: Belen Yayıncılık. Yayına Hazırlayanlar: Cengiz Alyılmaz ve Osman Mert.
- İNAN, A. (1986). *Tarihte ve Bugün Şamanizm*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- KAPLAN, M., AKALIN, M. VE BALI, M. (1973). *Köroğlu Destanı*. Ankara: Atatürk Üniversitesi Yayınları.
- KAYA, D. (2014). *Türk Dünyası Ansiklopedik Türk Halk Edebiyatı Kavramları ve Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Akçağ.
- KORKMAZ, Z. (1994). Yazılı Devirlerdeki Gelişmelere Göre Türkçenin Yaşı. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı 1989*, 353-370.

- KRİSTEVA, J. (1972). Bachtin, das Wort der Dialog und der Roman. Jens Ihwe (Hrsg.) Literaturwissenschaft und Linguistik. Ergebnisse und Perspektiven. Bd.3. Athenäum, Frankfurt/M.
- MERT, O. (2009). *Ötüken Uygur Dönemi Yazıtlarından Tes Tariat Şine Us*. Ankara.
- MERT, O. ve BOZKIRLI, K. Ç. (2015). Orhun Yazıtları'nda Boyları Bir Araya Getirme Çabaları. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 4(1), 1-15.
- MERT, O., ALYILMAZ, S., BAY, E. ve AKBABA, S. (2009). Orhun Yazıtlarındaki Değerlerin Öğretmen Adayları Tarafından Algılanma Düzeyi Üzerine Bir İnceleme, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi The Journal of International Social Research Karadeniz Sosyal Araştırmalar Özel Sayısı*, 2(7), 279-287.
- ONAY, A. T. (1992). *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. (haz. Cemâl Kurnaz).
- ÖGEL, B. (1995). *Türk Mitolojisi (Kaynakları ve Açıklamalarıyla Destanlar)*. II. Cilt. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- PALA, İ. (1989). *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*. Ankara: Akçağ.
- RADLOFF, W. (2008). *Türklük ve Şamanlık*. İstanbul: Örgün Yayınevi. çev. A. Temir, T. Andaç, N. Uğurlu.
- RİFAT, M. (2005). *XX. Yüzyılda Dilbilim ve Göstergibilim Kuramları: 1. Tarihçe ve Eleştirel Düşünceler*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- ROUX, J. P. (2011). *Eski Türk Mitolojisi*. Ankara: BilgeSu.
- ŞAHİN, N. (2014). Fazıl Ahmet Bahadır'ın "Tarih Türkçe Konuşur" Adlı Şiirinin Metinlerarasılık Bağlamında İncelenmesi. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 3(3), 185-195.
- ŞAHİN, N. (2017). *Cengiz Aytmatov'un Eserlerinin Değerler Eğitimi Bağlamında İncelenmesi ve Ortaokul Türkçe Ders Kitapları İçin Metin Önerileri*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- ŞENGÜL, Ş. (2012). *Metinlerarası Anlam Aktarımında Bir Yöntem Olarak Efkrasis: Şiir-Roman ve Sinemada Kullanımı*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Kültür Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- TEKİN, Ş. (1988). Köktürklerin Tarihi Hakkında Çin Kaynakları. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı 1961*, 359-362.
- TEKİN, T. (2003). *Orhon Yazıtları Kül Tigin, Bilge Kağan, Tunyukuk*. İstanbul: Yıldız.
- TEKİN, T. (2014). *Orhon Yazıtları*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- TÜRKAY, İ. (1991). *Eşgim Menim Dar Ağacım*. Bakü.
- URAZ, M. (1994). *Türk Mitolojisi*. İstanbul: Düşünen Adam Yayınları.
- USEEV, N. (2016). Manas Destanı'nda "Türkü Til" Kavramı. *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, 41. 203-223.
- YILDIZ, T. (2015). Değişen Bağlamlar, Dönüşen Anlatılar: Halk Hikâyelerinden Beyaz Perdeye Metinlerarası İlişkiler. *Millî Folklor*, 27(108), 135 – 146.
- http://azerbaycanedebiyati.com/index.php/sayfa/detay/islam_turkay Erişim tarihi: 24.04.2017.